JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mikkonen, Simo

Title: Neuvostoliitto ja suomalainen soitonopetus : rajoja ja mahdollisuuksia

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Suomen musiikkitieteellinen seura

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Mikkonen, S. (2021). Neuvostoliitto ja suomalainen soitonopetus : rajoja ja mahdollisuuksia. Musiikki, 51(3), 74-105. https://doi.org/10.51816/musiikki.111760

ARTIKKELIT 3/2021

Simo Mikkonen

Neuvostoliitto ja suomalainen soitonopetus
– rajoja ja mahdollisuuksia

Simo Mikkonen (simo.mikkonen@jyu.fi) on yliopistotutkijana historian ja etnologian laitoksella Jyväskylän yliopistossa. Hän on väitellyt vuonna 2007 Neuvostoliiton musiikkipolitiikasta. Mikkosen erikoisalaa on Neuvostoliiton ohella kulttuurisen kylmän sodan historia sekä historian oppimisen ja opetuksen tutkimus.

DOI: https://doi.org/ 10.51816/musiikki.111760

Abstract

This article discusses the development of teaching of musical instruments in Finland. The focus is fixed on the Soviet impact during the decades when Finnish music education was strongly developing, from the 1960s to 1980s. The focus is, in particular, the teaching of two instruments, the piano and the violin. Both received still noticeable influences from the top musicians and their methods in Soviet Union.

Attention is paid both on structures and certain individuals and their impact. The article also pays attention to the Soviet motives to support the development of Finnish music education by sending esteemed music professionals to Finland. Soviet professionals arrived both for shorter master courses from the mid-1960s, and from the late 1960s for prolonged periods in regional music colleges suffering from shortage of competent teachers. Also, the Soviet Union granted scholarships to promising young Finnish musicians to continue their studies in the Soviet Union.

Neuvostoliitto ja suomalainen soitonopetus – rajoja ja mahdollisuuksia

Simo Mikkonen

Suomessa lähdettiin 1960-luvulla kehittämään peruskoulun ohella myös musiikkikoulutusta järjestelmällisesti. Jälkimmäisen suhteen Suomi oli vielä vuosikymmenen alussa monessakin suhteessa takapajuinen maa. Valtaosa musiikinopetuksesta tapahtui yksityisesti, mikä rajoitti merkittävästi sekä osallistumismahdollisuuksia että opetuksen tavoitettavuutta, joissain tapauksissa myös laatua. Kysyntää opetukselle oli paljon, mutta päteviä opettajia liian vähän. Vuonna 1971 *Rondo*-lehden pääkirjoituksessa (6/1971, 2) arvioitiin, että maanlaajuisen kysynnän tyydyttäminen vaatisi yli 100 piano-opettajan, 58 viulunopettajan ja 50 muun soittimen opettajan lisäämistä. Julkisessa keskustelussa nousi vahvasti esille puute pätevistä muusikoista, mikä osaltaan rajoitti muun muassa orkesterien kehittymistä pääkaupunkiseudun ulkopuolella. *Rondossa* käsiteltiinkin 1960–70-lukujen mittaan useita kertoja orkesterien soittajapulaa, johon toivottiin helpotusta musiikkiopistoverkon laajentumisella (Palas 1971).

Musiikkioppilaitokset – Sibelius-Akatemia mukaan lukien – lähtivätkin jo 1960-luvulla kehittymään voimakkaasti muun muassa valtionapu-uudistuksen myötä (ks. esim. Kuha 2017, 552–561). Instrumenttiopetuksen runko rakentui musiikkiopistojen maanlaajuisen verkoston varaan. Muutos ei kuitenkaan tapahtunut pelkästään kotimaisin voimin, vaan merkittävä rooli oli myös ulkomaisilla malleilla ja vaikutuksella. Suosituimpien instrumenttien, erityisesti viulun, mutta myös esimerkiksi pianon opetuksessa mallia – ja opettajia – haettiin muun muassa Neuvostoliitosta.

Tämä artikkeli kartoittaa Neuvostoliiton vaikutusta suomalaisen soitonopetuksen kehittymiseen, erityisesti rakenteellisesti, mutta myös yksilöiden kautta. Koska instrumenttien kirjo on laaja, tarkastelua on rajattu kattamaan niistä kaksi suosituinta: piano ja viulu. Aiheesta on tehty varsin vähän tutkimusta huolimatta siitä, että ilmiö kasvoi 1960-luvun lopulta lähtien varsin huomattavaksi, erityisesti Suomessa vierailleiden

opettajien myötä. Yksittäisillä opettajilla näyttäisi olleen suuri merkitys. Neuvostoliiton oloissa yksityishenkilöiden matkustamiseen liittyi kuitenkin aina laajempia tavoitteita. Kiinnostavaa on pohtia, miksi Neuvostoliitto oli valmis tukemaan suomalaisen musiikinopetuksen kehittämistä. Suomella oli toki sen silmissä erityisasema länsimaiden joukossa: meitä pidettiin muita turvallisempana ja myös ystävällismielisempänä. Myös rahalla ja varsinkin länsivaluutalla oli merkitystä Neuvostoliitossa, vaikka kulttuurivaihtoon vaikuttivat useat tekijät.

Huomionarvoista on sekin, että suomalainen musiikinopetus näyttäisi hyötyneen Neuvostoliiton vaikutuksesta. Suomalaisia ei vaikuta kiinnostaneen niinkään neuvostojärjestelmä kuin venäläisen musiikinopetuksen pitkä perinne. Neuvostoliiton parhaat muusikot olivat vallankumousta edeltävän Venäjän musiikkitraditiota ylläpitäneiden opettajien kouluttamia. Myös monet suomalaiset pääsivät tämän perinteen edustajien oppiin. Voisikin sanoa, että kiinnostava tekijä Neuvostoliiton musiikkikoulutusjärjestelmässä ei oikeastaan liittynyt Neuvostoliittoon, vaan siinä säilyneeseen – ja neuvostoaikana jopa laajenneeseen – venäläiseen elementtiin.

Neuvostoliitto ei ollut ainoa Itä-Euroopan maa, josta tuli vaikutteita Suomeen. Erityisesti Unkari oli tässä suhteessa tärkeä maa.[1] Siihen, miksei Neuvostoliiton vaikutusta juuri tunnisteta tai tunnusteta, on osaltaan vaikuttanut Neuvostoliiton romahdus vuonna 1991. Sen myötä Suomi menetti erityisasemansa, joka sillä Neuvostoliiton näkökulmasta oli ollut. Myös rahan merkitys opetustoiminnassa kasvoi neuvostojärjestelmän ja sikäläisen palkkatason romahtaessa. Maan huippumuusikoita ja -opettajia alkoi siirtyä joukoittain korkeamman elintason maihin. Suomella ei ollut rahallisia tai taiteellisia edellytyksiä kilpailla parhaiden ulkomaisten oppilaitosten kanssa, varsinkaan laman iskiessä 1991. Myös suomalaisten musiikinopiskelijoiden ja -opettajien liikkuvuus Venäjälle hiipui.

Keskityn artikkelissa aikaan, jolloin Neuvostoliiton vaikutus suomalaiseen musiikinopetukseen oli huipussaan, eli 1960-luvun lopulta käynnistyneestä muutoksesta aina 1985 alkaneeseen perestroikaan asti. Jo 1980-luvun puolivälissä Neuvostoliiton asema musiikkimaailman huipulla oli alkanut rapautua. Erityisesti juutalaistaustaisten muusikoiden muuttoliike oli voimistunut 1980-luvun mittaan. Neuvostoliiton romah-

1 Tarkasteltavana ajanjaksona Suomeen saapui yksittäisiä merkittäviä opettajia myös muista sosialistimaista kuin Neuvostoliitosta. Esimerkiksi Géza ja Csaba Szilvay Unkarista tekivät Suomessa uraauurtavaa työtä sekä jousikouluttajina että musiikkiopistojen kehityksen osalta. Myös DDR:stä Suomeen saapunut kuoronjohtaja Heinz Hofmann on syytä mainita. Eri puolilla Suomea toimi myös useita muita opettajia mm. Unkarista, Puolasta, Itä-Saksasta ja Tšekkoslovakiasta.

dus kiihdytti erityisesti Moskovan ja Leningradin konservatorioiden tason laskua niiden menettäessä parhaat opettajansa.

Samaan aikaan tapahtui muutoksia myös musiikin estetiikassa. Kiinnostus historiallisiin esityskäytäntöihin, pehmeämpiin pedagogisiin menetelmiin ja yleisesti luovuutta korostavaan musiikinopetukseen korostui länsimaissa. Tässä kontekstissa Neuvostoliiton opetuskäytännöt alkoivat vaikuttaa vanhanaikaisilta ja luovuutta tukahduttavilta. Mutta vaikka katse 1980-luvulla alkoikin kääntyä toisaalle, Neuvostoliitosta saadut vaikutteet jäivät elämään uusien piirteiden rinnalla.

Artikkeli perustuu arkistolähteisiin, joita on kerätty Kansallisarkistosta, Sibelius-Akatemian kokoelmasta ja täydennetty jossain määrin Moskovasta löytyvällä Neuvostoliiton kulttuuriministeriön arkistolla. Erityisesti Jyväskylän konservatorion arkisto, Suomi-Neuvostoliitto-seuran (SNS) arkisto sekä opetusministeriön alainen Neuvostoliitto-instituutti sisältävät aiheen kannalta keskeistä aineistoa. Lisäksi työtä varten on käyty läpi muun muassa kaksi vuosikymmentä *Rondon* vuosikertoja sekä suurimpien suomalaisten musiikkiopistojen ja konservatorioiden historiikit.

Kesä ja mestarikurssit

Neuvostoliiton maine musiikkikoulutuksen suurmaana alkoi Suomessa levitä erityisesti sodan jälkeen, keväästä 1945 alkaen. Maailmansotien välillä sieltä oli ulkomaailmaan tarjolla hyvin vähän tietoa tai mahdollisuuksia kulttuurivaihtoon. Myös venäläiset emigrantit, joista monet toimivat Suomessa musiikin parissa ja jotka olivat omalta osaltaan välittäneet maahamme venäläistä alan traditiota, pysyivät erossa Neuvostoliitosta. Toisen maailmansodan jälkeen tilanne muuttui radikaalisti. Kevättalvesta 1945 lähtien Suomeen saapui nimekkäitä neuvostoliittolaisia muusikoita, jotka herättivät maassamme kiinnostuksen Neuvostoliiton musiikkielämää kohtaan (Mikkonen 2019, 72–81). Esimerkiksi David Oistrahin ja useiden muiden Suomi-Neuvostoliitto-seuran Suomeen tuottamien huippumuusikoiden esiintymiset ruokkivat mielenkiintoa entisestään.

Matkustusrajoitukset ja Stalinin kuolemaan vuonna 1953 asti jatkunut pelon ilmapiiri kuitenkin rajoittivat vuorovaikutuksen molemminpuolisuutta. Vaikka Suomi oli poikkeus länsimaiden joukossa, täältäkään ei Neuvostoliittoon otettu kuin harvoja taiteilijoita lyhyille vierailuille. Tilanne muuttui vähitellen 1950-luvun puolivälistä lähtien, jolloin Neuvostoliitto käynnisti kulttuurivaihto-ohjelmia länsimaiden kanssa. Tämän seurauksena parhaita neuvostoliittolaisia muusikoita ryhdyttiin lähettä-

mään myös muihin länsimaihin. Tavoitteena oli vakuuttaa niiden yleisö neuvostojärjestelmän erinomaisuudesta. Tässä uudessa tilanteessa Suomesta muodostui taas eräänlainen poikkeustapaus. (Mikkonen 2019.) Maamme oli ensimmäinen ei-sosialistinen maa, jonne lähetettiin neuvostomuusikoita myös opettamaan.

Jyväskylän Kesästä muodostui edelläkävijä neuvostoliittolaisten soitonopettajien hyödyntämisessä (Mikkonen 2022). Musiikkikulttuuripäivinä Jyväskylässä vuonna 1956 perustettu tapahtuma oli Pohjoismaiden ensimmäisiä kesäfestivaaleja. 1960-luvun alussa se oli kunnostautunut nykymusiikin puolestapuhujana tuomalla Karlheinz Stockhausenin, Krzystof Pendereckin ja György Ligetin kaltaisia säveltäjänimiä Jyväskylään. 1960-luvun puolivälissä Jyväskylä Kesän yhteydessä alkoi myös mestarikurssitoiminta. Tapahtumassa vieraileviа tähtiä kutsuttiin opettamaan lupaavia kotimaisia muusikoita. Ajatus otti nopeasti tulta alleen – olihan Jyväskylään huomattavasti helpompaa ja edullisempaa tulla saamaan mestaritasoista opetusta kuin lähteä ulkomaille, josta oppi oli siihen asti usein täytynyt hakea. Jyväskylän Kesän mestarikursseista muodostuikin yli 20 vuotta jatkunut perinne, joka vuodesta 1966 lähtien toimi nimellä Kamarimusiikin Kesäakatemia. Raflaavasta nimestä huolimatta fokus oli usein yksittäisten instrumenttien opetuksessa. Tasosta muodostui kuitenkin korkea. Viulun ja pianon osalta edes Sibelius-Akatemiasta ei löytynyt yhtä korkeatasoisia muusikoita kuin mitä Kesäakatemia onnistui tuomaan Jyväskylään. Opettajien pedagoginen osaaminen luonnollisesti vaihteli, eikä tätä useinkaan tiedetty etukäteen.

Neuvostoliitosta muodostui tärkeä kumppani Kamarimusiikin Kesäakatemialle. Ensimmäinen neuvostoliittolainen muusikko ja opettaja oli Mark Lubotski (1931–2021) kesällä 1965. Jyväskylän Kesän toiminnanjohtaja Seppo Nummi oli tavannut Lubotskin Helsingissä tämän esiintyessä SNS:n järjestämällä kiertueella loppuvuodesta 1964. Kuultuaan Lubotskin soittoa hän päätti kokeilla kepillä jäätä ja pyytää tämän Jyväskylään esiintymään ja opettamaan (Lubotski 1964). Hieman yllättäen Neuvostoliitto suhtautui ideaan suopeasti. Niinpä Lubotski piti ensimmäisen menestyksekkään mestarikurssinsa kesällä 1965. Hänet päätettiin kutsua uudestaan, ja kesällä 1966 järjestettiin toinen mestarikurssi. Kokemukset innoittivat Nummea laajentamaan Neuvostoliiton osuutta mestarikursseilla. Vuonna 1967 mestarikurssien vetäjiksi saapuivat Igor Bezrodny[2] (viulu), Mihail Homizer (sello) ja Jevgeni Malinin (piano) (Esiintymis-

2 Nimestä käytetään useita eri kirjoitusasuja, mm. Bezrodnyi, Bezrodni ja lähteissä välillä myös Besrodni.

sopimus 1967). Mestarikurssien kesto kasvoi samalla kahdesta kolmeen viikkoon. Kun samana vuonna Kesässä esiintyivät myös vuoden 1966 Tšaikovski-kilpailun voittajat, vasta 17-vuotias pianisti Grigori Sokolov ja 20-vuotias viulisti Viktor Tretjakov usean konsertin voimalla, Neuvostoliiton panosta Kesän 1967 toteutumisessa voi pitää jo merkittävänä (Jyväskylän Kesän ohjelma 1967).

Vuonna 1968 neuvostoliittolaisten muusikoiden määrä Kesässä saavutti huippunsa. Samalla Bezrodnyn ohella sinne saapui toinen Jyväskylän konkariksi profiloituva moskovalainen professori, pianisti Dmitri Baškirov. 1980-luvun alkuun mennessä Jyväskylän Kesässä oli käytännössä vieraillut vuosittain neuvostoliittolaisia professoreita pitämässä mestarikursseja. Vain yksittäisinä vuosina 1970-luvulla mestarikursseilla ei ollut opettajia Neuvostoliitosta.

Baškirov ja Bezrodny olivat ylivoimaisesti useimmin palkatut mestarikurssien opettajat. Kysyntää heille olisi ollut ympäri Eurooppaa, mutta Itä-Euroopan ulkopuolelle neuvostoliittolaisia päästettiin turvallisuussyistä opettamaan erittäin harvoin. Suomessa he sen sijaan saivat olla suhteellisen vapaasti, useimmiten ilman saattajia. Tämä johtui oletettavasti siitä, että Suomi käytännössä luovutti loikkausta yrittävät takaisin. Neuvostoliiton turvallisuusviranomaisille Suomi olikin paljon Länsi-Eurooppaa turvallisempi toimintaympäristö.

Mestarikurssien anti oli moninainen, vaikka kyse oli vain muutaman viikon mittaisista opetusperiodeista – ja 1970-luvun puolella vielä tyypillisemmin yksittäisistä viikoista. Monen suomalaisen huippupianistin mukaan vaikutus oli inspiroiva, mullistava, jopa käänteentekevä. Esimerkiksi Matti Raekallio, Juhani Lagerspetz ja Eero Heinonen ovat tuoneet esille näiden mestarikurssien tärkeyden oman uransa kannalta. Jokainen heistä myös hakeutui uransa alkuvaiheessa Neuvostoliittoon jatkamaan opintojaan. Esimerkiksi Eero Heinonen osallistui ensin kahtena vuonna Baškirovin mestarikurssille ja jatkoi sen jälkeen opintojaan Moskovassa neljän vuoden ajan. (Raekallio 2021; Heinonen 2021; Lagerspetz 2021.) Myös moni Bezrodnyn oppilaista jatkoi Kesän mestarikurssien jälkeen opintojaan Moskovassa.

Vuosittain 10–15 nuorta muusikkoa eri puolilta Suomea osallistui kullekin mestarikurssille. Lisäksi joukko passiivioppilaita oli seuraamassa niitä. Erityisesti Baškirovin räiskyvä persoona jakoi mielipiteitä, mutta hän sai myös aikaan tuloksia. Kuvaavaa on, että esimerkiksi vuoden 1979 Maj Lind -pianokilpailujen finaalin kaikki osallistujat olivat olleet hänen oppilaitaan jollain Kesän mestarikursseista. Myös Sibelius-Akatemian opettajia osallistui Kamarimusiikin Kesäakatemian mestarikursseille

(Harjunmaa 1967). Mestarikursseilla olikin kiistatta merkittävä vaikutus huipputasolla, toisin sanoen niille, joille konsertoimisesta tuli ammatti.

Viulupedagogiikan mullistus

Neuvostoliiton jäljet näkyivät kuitenkin myös muualla kuin ainoastaan nuorten huippujen opetuksessa. Laajempi vaikutus kuin mestarikursseilla oli neuvostoliittolaisten opettajien palkkaamisella varhaisemman vaiheen soitonopetukseen. Eri puolille Suomea perustettiin 1960-luvun mittaan kaupunginorkestereita, ja aiemmin perustettuja laajennettiin. Keskeisenä esteenä kehitykselle oli kuitenkin ollut erityisesti osaavien viulistien puute. Tähän taas vaikutti pula pätevistä viulunsoiton opettajista. Tilanne olikin täysin toisenlainen kuin nykyisin: tuolloin kysyntä ylitti tarjonnan selkeästi. Pääkaupunkiseudulle soittajia ja opettajia vielä riitti, mutta muualla Suomessa tilanne oli huono. Neuvostoliiton olosuhteet vaikuttivat aivan toisenlaiselta. Suomalaisissa lehdissä oli sodan jälkeisinä vuosikymmeninä raportoitu kasvavaan tahtiin Neuvostoliiton koko maan kattavasta musiikkiopistojen verkostosta ja orkestereista pienemmissäkin kaupungeissa. Lisäksi kourallinen suomalaisia muusikkoja oli ehtinyt kouluttautuakin Neuvostoliitossa. Naapurimaan menestys herätti ymmärrettävästi kiinnostusta.

Ensimmäisen tunnustelun neuvostoliittolaisen opettajan saamiseksi teki Lahden konservatorio ja sen rehtori Felix Krohn (1898-1963). Viipurista Lahteen siirtyneen konservatorion henkilökuntaan kuului jo valmiiksi venäläisiä emigrantteja. Talvella 1962–1963 Krohn päätti lähestyä Neuvostoliiton suurlähetystöä kysyen mahdollisuutta saada Lahteen ”korkeatasoinen pianopedagogi, joista Suomessa oli suuri pula”. Krohn (1963) toivoi erityisesti virolaista opettajaa kieliongelmien minimoimiseksi. Tätä Felix Krohnin aiemmin pimentoon jäänyttä aloitetta voi pitää merkittävänä, ei vähiten siksi, että hänet tunnettiin sotien välisenä aikana aktiivisena suojeluskuntalaisena. Myöhemmin hän teki useita matkoja tutustuakseen nimenomaan Yhdysvaltojen musiikinopetukseen (Häyrynen 2008, 81). Aloite Neuvostoliittoon päin oli rohkea avaus. Yllättävää on, että vaikka ehdotus oli tiettävästi ensimmäinen, se otettiin heti positiivisesti vastaan. Opettajaksi tarjottiin Moskovan konservatoriosta Jakov Zakin luokalta valmistunutta Lilian Semperiä. (Uusman 1963.) Krohn kuitenkin kuoli syksyllä ja hänen seuraajansa totesi ehdotuksen liian kalliiksi (Gorlinski 1963).

Ilmeisesti asia oli kuitenkin tärkeä Neuvostoliiton kulttuuriministeriön näkökulmasta, koska uusi tarjous laadittiin melkein saman tien. Palkkioehdotus oli vajaa 1500 markkaa kuukaudessa päivärahoina. Palkkio menisi Neuvostoliitolle ja Semperin palkka olisi maksettu ruplina Neuvostoliitossa (Supagin 1963). Käytäntö muodostui myöhemmin vakioksi neuvostoliittolaisten opettajien kohdalla. Neuvostoliitosta vielä lisättiin, että palkkiossa oli tinkimisvaraa, jos se muodostuisi esteeksi (Supagin 1964). Neuvostovirkamiesten sisäinen kirjeenvaihto osoittaa, että lupa Semperin lähettämiselle Suomeen oli jo annettu. Lähtö olisi voinut tapahtua milloin tahansa, jos sopimus olisi syntynyt (Kuznetsov 1964). Semper ei kuitenkaan koskaan tullut Suomeen. Krohnin seuraaja, Aarre Hemming suuntasi katseensa Unkariin Neuvostoliiton sijasta (Häyrynen 2008, 93). Tapaus kuitenkin osoittaa, että Neuvostoliitto suhtautui opettajien lähettämiseen Suomeen positiivisesti.

Muutaman vuoden päästä neuvostoliittolaisia opettajia havittelivat Oulu ja Joensuu (Tolsa 1967). Opettajien rekrytoimisesta muodostui kuitenkin pitkällinen prosessi. Vaikka opettajat lopulta saapuivat Suomeen lukuvuoden 1967 alkuun, vielä kesäkuussa ei ollut ollut tietoa, mikä Neuvostoliiton suhtautuminen asiaan oli (Kelo 1967). Joensuu oli pyytänyt virolaista Ivi Tivikiä ja Oulu Tatjana Pogoževaa[3]. Tivikistä ei ole säilynyt juuri lainkaan muuta tietoa, kuin että Joensuussa oltiin tyytyväisiä hänen ensimmäiseen lukukauteensa (Lääperi 1968). Edes Joensuun konservatorion historiikki ei häntä mainitse, mikä voi toki johtua siitä, että Joensuun musiikkiopisto aloitti virallisesti itsenäisenä yksikkönä vasta seuraavana vuonna (Kuusisto 2018, 8–9).

Pogoževasta sen sijaan tuli ensimmäinen pitkäaikainen neuvostoliittolainen instrumenttiopettaja Suomessa, ja hänen vaikutuksensa suomalaiseen viuluopetukseen osoittautui käänteentekeväksi. Pogoževan tapauksessa aloitteentekijänä oli Oulussa tuolloin kapellimestarin sijaisuutta hoitanut Onni Kelo, joka oli saanut Sibelius-Akatemian jälkeen koulutuksensa 1950-luvun lopun Leningradissa, osasi sujuvaa venäjää ja omasi hyvät suhteet Neuvostoliiton musiikkipiireihin (Kelo 2011). Kelolla oli visio Oulun kehittämisestä musiikkikaupunkina, mihin hän sai tilaisuuden siirryttyään Oulun musiikkiopiston väliaikaiseksi johtajaksi 1966–68 (Jakkula 2002, 54–56). Kelo tunnusteli asiaa SNS:n välityksellä. SNS puolestaan toi mukaan neuvostoliittolaisten musiikinopettajien rekrytointiin asiasta kiinnostuneen Joensuun kaupungin.

3 Pogoževa oli Igor Bezrodnyn äiti.

Pogoževa toimi kahden vuoden ajan Oulussa viulunsoiton opettajana ja käytännössä mullisti viulunsoiton alkeisopetuksen. Pogoževa opetti useita tulevia suomalaisia ammattiviulisteja, muun muassa Päivyt (nyk. Meller) ja Maarit Rajamäkeä sekä Erkki ja Juhani Palolaa. Samalla hän koulutti myös varttuneempia Tapio Myöhästä, Olavi Pälliä ja Pertti Sutista opettaen näille käyttämiään viulunsoiton alkeisopetusmenetelmiä. Erityisesti Pertti Sutinen omaksui Pogoževan ajatukset ja teki pitkän uran eri oppilaitoksissa, erityisesti Lahden konservatoriossa, jossa hän opetti vuodesta 1980 lähtien (Jaakkola 2021).

Kahden vuoden jälkeen Pogoževa ei enää päässyt jatkamaan työtään Oulussa. Sen sijaan hän osallistui useille suomalaisille musiikkileireille 1970-luvun alkupuolella ja moni hänen entisistä oppilaistaan hakeutui jatkamaan opintojaan hänen johdollaan. Pogoževan työtä voidaan pitää sikäli merkittävänä, että hänen opetuksensa suuntautui nimenomaan pedagogiikkaan ja varhaiseen soitonopetukseen. Pogoževan lisäksi monet suomalaisetkin olivat tunnistaneet Suomessa olevan puutteita alkeisopetuksessa, mikä vaikutti suoraan korkeamman tason opetukseen. Ammattitaitoista apua tarvittiin erityisesti musiikkiopistojen huutavan opettajapulan paikkaamiseen, jotta lupaavien opiskelijoiden määrä saataisiin kasvamaan ylemmillä asteilla. Tarve tunnustettiin ministeriötä ja kouluhallitusta myöten. Ne suhtautuivat neuvostoliittolaisten opettajien palkkaamiseen myönteisesti (Huuhka 1975). Samalla opettajia ryhdyttiin palkkaamaan myös muista Itä-Euroopan maista. Erityisesti aiemmin mainittujen Szilvayn veljesten työllä oli merkittävä vaikutus suomalaisen musiikinopetuksen kenttään. Luonnollisesti oma vaikutuksensa oli myös kotimaisilla perinteillä, esimerkiksi Pohjanmaan pitkällä pelimanniperinteellä, joihin ulkomaiset vaikutteet sulautuivat.

Useat viulistit korostavat Pogoževan merkitystä viulun alkeisopetuksen kehittymisessä Suomessa. Pogoževa edusti pitkää venäläisen viuluopetuksen perinnettä, jonka juuret edelsivät Venäjän vallankumousta. Neuvostoliitto oli vallankumouksen jälkeen lähtenyt voimakkaasti laajentamaan musiikkikoulutusjärjestelmää. Samalla siitä tehtiin hyvin keskusjohtoinen järjestelmä. Leningradin ja Moskovan konservatorioista muodostui keskuspaikkoja, joihin lahjakkaimmat muusikonalut ympäri Neuvostoliittoa lopulta seuloutuivat. Yksi keskeinen ero Suomeen oli merkittävä panostus järjestelmälliseen varhaisiän opetukseen. Suomalaiset pääsivät tästä perinteestä osallisiksi Neuvostoliitosta saapuneiden opettajien kautta ja osa myös jatkamalla opintojaan Moskovassa tai Leningradissa. Pogoževan erittäin päämäärätietoinen ja lahjakkuuksien löytämiseen tähtäävä opetus ei sopinut kaikille. Hän oli sydämellinen, mutta ankara ja jopa

autoritäärinen. Viulunsoiton opetukseen hän suhtautui hartaudella. Hän opetteli jopa suomea pystyäkseen paremmin kommunikoimaan oppilaidensa kanssa. (Jakkula 2002, 65-66; Jaakkola 2021.)

Pogoževan menestyksekäs toiminta Suomessa oli selkeästi katalyyttinen tapahtuma. Kiinnostusta Neuvostoliiton musiikinopetusta kohtaan oli jo aiemmin, mutta usko sen hyödyntämismahdollisuuksiin oli rajallista. Jo syksyllä 1967 Suomen musiikkioppilaitosten liitto järjesti kuitenkin tutustumismatkan Neuvostoliittoon (Kulttuurivaihtokomitean pöytäkirja 1967). Muutaman vuoden sisällä useat muut musiikkioppilaitokset kokeilivat Oulun mallia ja pyrkivät avoimien virkojen täyttämisen määräaikaisesti neuvostoliittolaisilla opettajilla, erityisesti silloin kun opettajia ei tahtonut löytyä kotimaasta. Neuvostoliiton ohella katseet käännettiin Tšekkoslovakiaan, Puolaan, Unkariin ja Itä-Saksaan. Sosialistimailla oli kullakin oma pitkä perinteensä musiikin alalla, mutta sodan jälkeen läheiset yhteydet Neuvostoliittoon olivat osaltaan vieneet koulutusta juuri sen suuntaan. Jopa kommunistisesta Kiinasta, jonka musiikkijärjestelmää rakennettiin 1950- ja 1960-luvuilla Neuvostoliiton tuella, haettiin menestyksekkäästi opettajia.

Toimintaan liittyi kuitenkin jonkinlainen stigma – tai pelko sellaisesta –, sillä neuvostoliittolaisista opettajista ei vielä 1960-luvun lopulla, eikä oikein 1970-luvun alussakaan kirjoitettu alan lehdissä. Konserttien käsittelyn yhteydessä mestarikurssit kyllä nousivat esille, mutta pitkäaikaisten opettajien toiminnasta ei juuri puhuttu. Vasta sen yleistyessä 1970-luvun mittaan asia nostettiin laajemmin esille. Julkisen huomion puuttumisesta huolimatta sana oli kiertänyt musiikinopettajien keskuudessa, ja neuvostoliittolaisten opettajien kursseille erityisesti kesäleireillä oli runsaasti tulijoita.

Neuvostoliittolaisista viulunopettajista tuli Pogoževan jälkeen pysyvä piirre Oulussa: hänen jälkeensä Juri Ožogin, Sergei Sarkisiants, Valeri Ozoline sekä Viktor Repik opettivat siellä kukin vuorollaan, jälkimmäisin kokonaista 4 vuotta (Jakkula 2002, 67; Palola 1977). 1970-luvun puolella vastaavaa tehtiin myös Jyväskylässä ja Kuopiossa, joissa vaihtuvista neuvostoliittolaisista opettajista tuli pysyvä toimintamalli (Ahonen 2004; Laurila 2000).

Jyväskylän konservatoriosta tuli 1970-luvun puolenvälin jälkeen lopulta aktiivisin itäeurooppalaisten opettajien hyödyntäjä Oulun sijaan. Opettajia tuli sekä varsinaisen lukuvuoden ajaksi että kesäleirien opettajiksi. Kun konservatorion omien opiskelijoiden taso ei riittänyt vielä esimerkiksi Jyväskylän Kesän mestarikursseille, konservatorio lähti rakentamaan Suolahden musiikkileiristä lähinnä sen omille oppilaille suunnattua kesäkurssia, jossa opetus tapahtuisi parhaiden omien ja kutsuttujen opettajien johdolla (Laurila 2000, 217). Aluksi opettajat olivat suomalaisia, mutta

esimerkiksi vuonna 1984 Suolahden musiikkileirin pianonsoiton 11 opettajasta kuusi tuli Itä-Euroopasta; suomalaisia olivat muun muassa Liisa Pohjola ja Meri Louhos. Jousisoitinten yhdeksästä opettajasta kuusi tuli Itä-Euroopasta (Keski-Suomen konservatorion tiedotuslehti, 1984). Kesäleireillä ympäri Suomea opetti paitsi lukuvuoden aikana eri oppilaitoksissa opettaneita itäeurooppalaisia, myös erikseen leirejä varten palkattuja opettajia. Heitä palkattiin eri puolilta Neuvostoliittoa ja Itä-Eurooppaa, jossa heidän normaali lukuvuotensa oli ohi.

Leireistä muodostuikin eräänlainen varaventtiili, kolmas lukukausi, johon neuvostoliittolaisia opettajia oli helpompi rekrytoida. Esimerkiksi Pogoževan vaikutus ei päättynyt niihin kahteen vuoteen, joiden aikana hän opetti Oulussa. Kun Oulun musiikkiopisto ei saanut Pogoževan sopimusta enää uusituksi, häntä pyydettiin opettamaan kesäksi musiikkileireille. Limingan vuoden 1969 kesäleiristä alkaen Pogoževa vaikutti vielä monta vuotta opettajana maassamme. Hänen tehtäväkseen mainittiin rekrytointikirjeessä nimenomaan suomalaisten viulunopettajien koulutus (Sarvela 1969). Limingan (Oulu) ja Riistaveden (Kuopio) musiikkileirit päätyivät toimimaan yhteistyössä. Pogoževa opettikin useana vuonna kaksi viikkoa kummassakin. (Ahonen 2004). Välittäjänä käytettiin SNS:ää, joka hoiti kirjeiden kääntämisen ja kirjeenvaihdon Moskovaan (Palola 1971). Kun Pogoževa sairastui eikä jaksanut enää matkustaa, tilalle saatiin aikanaan Leonid Koganin assistenttina toiminut professori Sergei Kravtšenko Moskovasta. Hänestä tuli säännöllinen vierailija suomalaisilla musiikkileireillä (Djužev 1975). Kun aiemmin kirjeissä korostettiin Pogoževan henkilökohtaista merkitystä, hänen jälkeensä painotettiin Pogoževan aloittamaa työtä ja venäläisen koulukunnan merkitystä Suomessa (Sarvela 1976). Musiikkileirien rooli suomalaisen soitonopetuksen kehittymisessä olikin merkittävä. Erityisesti Riistavesi (Kuopio), Liminka (Oulu) ja Suolahti (Jyväskylä) profiloituivat neuvostoliittolaisten opettajien palkkaamisessa. Musiikkileiritoiminta ylipäätään käynnistyi pitkälti 1960–1970-lukujen vaihteessa rinnan musiikkiopistojen kehittymisen kanssa.

Jos Jyväskylän Kesän mestarikurssit pysyivätkin korkeimman tason kesäopetustoimintana, eivät musiikkiopistojen järjestämät musiikkileirit jääneet pahasti niiden varjoon. Vaikka Tatjana Pogoževaa pidettiin jo aikanaan Suomessa suuressa arvossa, Neuvostoliitossa hän edusti ennen kaikkea alkeisopetusta; sitä pidettiin tärkeänä, mutta alkeisopettajia ei nostettu samalla tavoin jalustalle kuin edistyneempien opiskelijoiden opettajia. Tällaisiakin suomalaisille musiikkileireille saatiin. Esimerkiksi Rudolf Kehrer Moskovan konservatoriosta vieraili useita vuosia Suolahden leirillä 1978 alkaen (Žiltsov 1979a; myös Laurila 2000). Vuonna 1978

Suolahdella oli opettajana ensimmäistä kertaa myös Olga Parhomenko Minskistä. Siinä missä Kehrer emigroitui vuonna 1990 ensin Itävaltaan, myöhemmin Sveitsiin ja lopulta Berliiniin, Parhomenko asettui Suomeen opettaen sekä Jyväskylässä että Helsingissä. Myös esimerkiksi aiemmin Jyväskylän Kesässä opettanut sellisti Mihail Homizer opetti 1980-luvun mittaan useita vuosia Suolahdessa.

Miksi palkata neuvostoliittolaisia?

Yksi keskeinen motiivi sekä Jyväskylän Kesän mestarikurssien, kesäleirien että musiikkiopistojen näkökulmasta neuvostoliittolaisten palkkaamiselle oli se, että huippua saatiin verrattain halvalla. Esimerkiksi Kesä joutui maksamaan länsieurooppalaisille opettajille usein yli kaksinkertaisesti sen, mitä neuvostoliittolaisille.[4] Lisäksi neuvostoliittolaiset olivat usein korkeatasoisia, innokkaita ja omistautuneita opettajia. Heidän palkkaamisensa oli kuitenkin kaikkea muuta kuin yksinkertaista, ja prosessi erosi huomattavasti siitä, mihin Suomessa oli totuttu. Valtion rooli – ja taiteilijan asema – oli Neuvostoliitossa aivan toisenlainen.

Neuvostoliittolaisten palkkaamiseen liittyvät haasteet olivatkin ehkä keskeisin tekijä sille, miksei Suomessa nähty enemmänkin neuvostoliittolaisia opettajia. Neuvostojärjestelmän vuoksi palkkaamisen täytyi aina tapahtua viranomaisten kautta. Täytyi myös tietää, mihin hallinnonhaaraan ja henkilöön tuli olla yhteydessä. Tällöinkin suhteiden solmiminen saattoi viedä useamman vuoden. Suorien kontaktien luominen oikeaan ministeriöön ja päätösvaltaiseen henkilöön helpotti yhteydenpitoa merkittävästi ja usein takasi sen, että tulevien vuosien osalta prosessi oli huomattavasti helpompi. Esimerkiksi Jyväskylän konservatoriolla meni kaksi vuotta saada ensimmäinen opettaja, mutta tämän jälkeen opettajia oli vuosittain, ja määrää saatiin nostettua useampaan opettajaan vuodessa.

Tuoreen johtajansa Juhani Laurilan johdolla Jyväskylän konservatorio perusteli viulunsoiton lehtorin hakemista Neuvostoliitosta syksyllä 1971 seuraavasti:

Kansainvälistä luokkaa olevan viulupedagogin saaminen edullisesti muutaman vuoden sopimuksella … olisi hyödyllistä sekä oppilaille, mutta myös omille opettajille, joille näin aukeaisi mahdollisuus jatkokoulutuk-

4 Esimerkiksi Baškirovin palkkiot mestarikursseista liikkuivat 1970-luvun alussa 5500 markassa, kun esimerkiksi John Ogdonille maksettu palkkio vuonna 1974 oli 11400 mk ja Bruno Giurannalle 15000 mk. Osittain palkkioiden epäsuhtaa hämärtävät verokäytännöt, mutta Kesälle neuvostoliittolaiset jäivät siltikin taloudellisesti edullisemmiksi.

seen. Vastaavat kokemukset Oulusta olivat erittäin rohkaisevia. (Jyväskylän konservatorio, 30.9.1971).

Keväällä Neuvostoliiton kulttuuriministeriöstä saapui kirje, jossa viulupedagogi luvattiin tulevalle lukuvuodelle 1972–73. (Jyväskylän konservatorio, 22.3.1972). Kuten niin monesti Neuvostoliiton kanssa asioidessa opettajan lähettäminen kuitenkin venyi, ja uusi viulunsoiton opettaja aloitti vasta syksyllä 1973 (Jyväskylän konservatorio, 20.2.1973). Neljä kuukautta myöhemmin tuloksista oltiin jo hyvin innostuneita. Viulunopettajan ohella lähdettiin anomaan vielä kahta pianopedagogia Neuvostoliitosta (Jyväskylän konservatorio, 28.12.1973). Ulkomaisten opettajien tarvetta alleviivasi se, ettei esimerkiksi keväällä 1974 useista ilmoituksista huolimatta kahteen pianonsoiton opettajan toimeen saatu yhtään pätevää hakemusta ja ne jäivät täyttämättä (Jyväskylän konservatorio, 23.5.1974). Neuvostoliitto lähettikin viuluopettajan lisäksi piano-opettajan, ei kuitenkaan kahta.

Laurilan menestyksekkään rekrytoinnin takana näyttäisi olleen kaksi tekijää. Ensinnäkin hän oli valmis matkustamaan paikan päälle Moskovaan ja muihin Itä-Euroopan maihin, esimerkiksi Unkariin, sopimaan asioista (Jyväskylän konservatorio, 12.12.1974). Suhdetyötä tehtiin korkealla tasolla. Neuvostoliiton säveltäjäliiton johtajan Tihon Hrennikovin vierailu Jyväskylässä syksyllä 1974 poiki konservatorion edustajille kutsun esiintyä Moskovassa ja Leningradissa. Kutsuttuihin kuuluivat Laurilan ohella Moskovasta valmistunut konservatorion pianolehtori Nijolè Kasperavičiutè sekä laulunopettaja Walton Grönroos (Jyväskylän konservatorio, 7.2.1975). Toiseksi rekrytointiin merkittävästi vaikuttanut tekijä oli luultavasti Laurilan vaimo, mainittu lehtori Kasperavičiutè, joka oli emigroitunut Suomeen vuonna 1960. Hän tunsi hyvin neuvostojärjestelmän ja puhui sujuvasti venäjää. Kun Jyväskylän kaupunginorkesterin kapellimestarina vielä toimi Onni Kelo[5] (1970–1977), Laurilalla oli varsin kokenut joukko Neuvostoliiton tuntijoita apunaan.

Monimutkaisia sopimuskiemuroita

Sopimuksia ulkomaisten opettajien palkkaamiseksi tehtiin vuodeksi kerrallaan. Näin heidän ei katsottu kilpailevan kotimaisten opettajien kans-

5 Kasperavičiutè oli aiemmin naimisissa Kelon kanssa. He olivat tavanneet Kelon opiskeltua Leningradissa kapellimestariksi ja muuttivat yhdessä Suomeen tämän opintojen päätyttyä.

sa, joilla oli mahdollisuus hakea pysyviin virkoihin. Suomalaisia hakijoita vain ei tahtonut löytyä. Keväällä 1975 johtokunta joutui toteamaan, että neljään auki olleeseen pianonsoiton apulaisopettajan paikkaan ei tullut yhtään ja viulunsoiton kahteen vastaavan paikkaan tuli yksi hakemus (Jyväskylän konservatorio, 5.5.1975). Kun pula ei helpottanut, Neuvostoliitosta lähdettiin hakemaan toistakin viulunopettajaa. Neuvostoliitto ei edelleenkään ollut halukas lisäämään opettajamäärää luvaten lukuvuodeksi 1976-1977 yhden opettajan sekä viuluun että pianoon. Konservatorio kääntyikin Tšekkoslovakian puoleen (Jyväskylän konservatorio, 2.12.1975).

Useamman konservatorion ja musiikkiopiston tulo mukaan neuvostoliittoliittolaisten rekrytointiin aiheutti kilpailuasetelman. Syksyllä 1975 Jyväskylän konservatorion johtokunta sai Neuvostoliitosta vastauksen, ettei sen pyytämiä opettajia voitu lähettää Keski-Suomeen kesäleireille, koska Riistaveden ja Limingan kanssa oli jo tehty sopimukset neuvostoliittolaisista opettajista. Seuraavalle lukuvuodelle opettajia sen sijaan lupailtiin (Dju̇žev 1975).

Koska kilpailuasetelma oli hankala kaikkien suomalaisten toimijoiden osalta, päädyttiin yhteistyöhön. Jyväskylä, Oulu ja Kuopio tekivät 1970-luvun lopulla opettajaehdotuksensa yhdessä ja lisäksi päätyivät kierrättämään kesäisin opettajia niin, että parhaimmillaan sama pedagogi saattoi vierailla kolmella peräkkäisellä kahden viikon musiikkileirillä (ks. esim. Melanko 1979). Opistot olivat harvoin yhteydessä suoraan Neuvostoliittoon, saati sitten neuvostoliittolaisiin opettajiin. Jälkikäteen opettajien kanssa kyllä saatettiin olla kirjeenvaihdossa, ja suhteet olivat toisinaan hyvinkin ystävälliset.

Neuvostoliiton kanssa keskeiseksi ongelmaksi oli muodostunut myös se, että välillä opettajia jäi tuntemattomista syistä saamatta. Konservatoriolle saatettiin yksinkertaisesti ilmoittaa, ettei ketään opettajaa kyseisenä vuonna pystyttykään lähettämään (Jyväskylän konservatorio, 28.9.1976). Tämä ongelma helpotti vähitellen, kun sopimuksissa päädyttiin keskitettyyn ratkaisuun, eivätkä opistot enää kilpailleet keskenään samoista henkilöistä.

Aiemmin käytännöt rekrytoimiseksi olivat olleet vaihtelevia, jopa värikkäitä. Osa musiikkiopistoista haki yhteydet Neuvostoliittoon SNS:n kautta, mutta 1970-luvun puolivälin jälkeen siirryttiin käyttämään opetusministeriön alaista Neuvostoliittoinstituuttia. Osa kirjeenvaihdosta kiersi kuitenkin edelleen SNS:n kautta. Myös Neuvostoliiton päässä käytännöt vaihtelivat, mikä välillä johti tietokatkoksiin (Sariola 1977). Neuvostoliitto ajoikin osaltaan opistoja yhteistyöhön pyrkien käytäntöjen yhdenmukaistamiseen. Vuonna 1978 päädyttiin keskitettyyn sopimukseen. Neuvostoliittoinstituutista tuli sopimusosapuoli, joka välitti

opettajat Ouluun, Jyväskylään ja Kuopioon. Toinen sopimusosapuoli oli Neuvostoliiton kulttuuriministeriön alainen Goskontsert, jolla oli runsaasti kokemusta ulkomaille suuntautuvasta toiminnasta. (Melanko 1978). Sopimus toisaalta helpotti asioita, mutta osaltaan johti myös kustannusten nousuun.

Yhteistyö Neuvostoliiton kanssa johti helposti myös politiikan mukaantuloon. Jyväskylän konservatorio esimerkiksi liittyi Suomi-Neuvostoliitto-seuran jäseneksi (Jyväskylän konservatorio, 28.4.1975). Ratkaisu voi vaikuttaa erikoiselta, mutta 1970-luvulla käytännössä jokainen Suomen kunta oli SNS:n jäsen, ja SNS:n yhteisöjäsenissä oli lukuisia järjestöjä ja organisaatioita, joilla oli yhteyksiä Neuvostoliittoon. Jyväskylän konservatorion – kuten niin monen muunkin musiikkioppilaitoksen – suhteet Neuvostoliittoon olivat ainakin osittain SNS:n myötävaikutuksella syntyneitä. Jäsenyys oli looginen jatke näille pyrinnöille. Valtioiden korostunutta roolia Itä-Euroopan suuntaan heijastelee sekin, että kun Jyväskylän Konservatorion uuden rakennuksen vihkiäisiin vuonna 1983 kutsuttiin keskeisiä yhteistyökumppaneita, pankkien, taiteilijoiden, lehdistön ja eri kulttuurilaitosten joukossa oli kuusi lähetystöä: Neuvostoliitto, Tšekkoslovakia, Kiina, Unkari, Puola ja DDR (Laurila 1983). Kutsutut lähetystöt edustivat niitä maita, joista opettajia saapui Jyväskylään.

Laurila ymmärsi, että Neuvostoliiton kanssa kannatti pysyä hyvissä väleissä, erityisesti kun sieltä saapuneiden opettajien merkitys oli muodostunut huomattavaksi. Keväällä 1977 Laurila lähetti kirjeen Neuvostoliiton kulttuuriministeriön osastopäällikkö Anastasia Pankovalle, jossa hän kuvasi vieraillevien opettajien merkitystä. Mukana saattoi olla imarteluakin, kun Laurila totesi, että Oulusta alkanut työ oli mullistanut suomalaisen viulunsoiton opetuksen. Tosiasia kuitenkin oli, että neuvostoliittolaisten opettajien tekemästä työstä Oulussa, Jyväskylässä ja Kuopiossa oli tullut jo valtakunnallisesti tunnettua. Tätä Laurila korosti, koska halusi alleviivata Pankovalle, että he tarvitsevat pedagogeja, eivät orkesterimuusikoita (Laurila 1977). Tämä liittyi suoraan siihen, että Jyväskylässä viulunsoiton opettajana toiminut Ludmila Šramkova, ei ollut ollut sitä mitä toivottiin. Kun Jyväskylä kieltäytyi uusimasta tämän sopimusta, se ei saanut kahteen vuoteen neuvostoliittolaista viulunsoiton opettajaa. Tämä toki saattoi johtua rekrytointivaikeuksista Neuvostoliitossa, jossa oli varauduttu Šramkovan jatkokauteen. Toisaalta tapaus heijastaa sitä tosiseikkaa, että Neuvostoliitto valikoi lähettämänsä ammattilaiset tarkasti.

Neuvostoliitto näki opettajan paikat jatkumona. Toisin sanoen, kun johonkin oppilaitokseen oli lähetetty vuodeksi opettaja, oli erittäin todennäköistä, että tilalle lähetettäisiin toinen myös tulevina vuosina. Tämä

ilmenee Neuvostoliiton kulttuuriministeriön kirjeestä Neuvostoliittoinstituutille vuonna 1976. Siinä todetaan Suomessa työskentelevän pysyvästi viisi musiikkipedagogia (Dju̇žev 1976).

Palkkauskiemuroita

Neuvottelujen siirtyessä 1970-luvun lopulla Neuvostoliittoinstituutille Jyväskylän, Kuopion ja Oulun konservatoriot saivat yhteisen lausuntopyynnön Neuvostoliitosta saapuvien opettajien palkkauksesta (Jyväskylän konservatorio, 18.5.1978). Vuonna 1978 sovittiin, että opettajat tekevät 10 kuukautta työtä, saavat hyväkuntoisen, kalustetun asunnon sekä matkat Moskovaan ja takaisin. Pakettiin kuului myös terveydenhoito sekä soitinkorjaus. Palkka oli 2400 mk tai dosenttien tapauksessa 2600 mk. Työmäärä oli 27 viikkotuntia, minkä lisäksi oli lautakuntatyötä (Jyväskylän konservatorio, 23.8.1978).

Neuvostoliitosta tulleet opettajat erosivat muista Itä-Euroopan maista saapuneista siinä, että jälkimmäisille maksettiin palkka kuten suomalaisille. Edellisten palkat menivät Neuvostoliitolle, joka puolestaan maksoi opettajille ruplina. Näin Neuvostoliitto hyötyi toiminnasta taloudellisesti. Opettajille pyrittiin antamaan niin vähän arvokasta länsivaluuttaa kuin mahdollista. Samasta syystä opettajille vaadittiin Suomesta asunto. Toisaalta, vaikka Neuvostoliitolle maksetut palkat vastasivat suomalaisopettajien palkkausta, saapuvat opettajat olivat tyypillisesti parhaista konservatorioista ja heitä käytettiin nimenomaan korkeimman konservatoriotason opetukseen. Vuoteen 1975 asti palkka oli yleensä 1500 mk kuukaudessa (Karjalainen 1975). Neuvostoliiton vaatimuksesta palkkoja nostettiin, ja vuonna 1976 ne olivat 1800 tai 2000 mk kuukaudessa tasosta riippuen. Vaikka palkat ylittivät sen mitä valtionavun piiristä uskottiin olevan mahdollista maksaa, oppilaitokset olivat valmiita maksamaan itse erotuksen, jos panostuksella saataisiin korkeatasoinen ja sitoutunut opettaja. Jyväskylässä viulunsoiton lehtorin vaikeasti täytettävään paikkaan harkittiin jopa pidempiaikaista palkkausta Neuvostoliitosta (Jyväskylän konservatorio, 31.8.1976).

Vakanssiongelmat jatkuivat läpi 1970-luvun. Jyväskylässä viulun ohella pianonsoiton lehtoraatin täyttäminen oli haastavaa. Keväällä 1977 järjestettyyn hakuun ei tullut yhtään hakemusta. Virka täytettiin väliaikaisesti Neuvostoliitosta tulleella opettajalla (Jyväskylän konservatorio, 4.5.1977). Itäeurooppalaisten opettajien määrä nousi Jyväskylän konservatoriossa lukuvuonna 1977–1978 jo kuuteen. Rekrytointia helpottaakseen johtokunta teki periaatepäätöksen, että jos kotimaisia opettajia ei jatkossakaan saatai-

si, johtaja saisi palkata ulkomailta ilman erillistä valtuutusta (Jyväskylän konservatorio, 3.11.1977). Vielä vuonna 1981 todettiinkin seuraavaa:

> Konservatorio tarvitsee jatkuvasti korkeatasoista ulkolaista opettajavoimaa. Vaikka oma opettajakoulutus onkin poistamassa varsinaisen opettajapulan ei kokeneita lehtori- ja yliopettajatasoisia pedagogeja saada vielä tarpeeksi kotimaasta. (Jyväskylän konservatorio, 6.2.1981).

Jyväskylän konservatorion pyrkiessä 1980-luvulla laajentamaan neuvostoliittolaisten rekrytointeja ilmaantui tilannetta vaikeuttavia tekijöitä. Esimerkiksi jo kolme vuotta Jyväskylässä opettanut Gorkin konservatorion vararehtori ja professori German Danileiko kutsuttiin yllättäen takaisin Neuvostoliittoon (Žiltsov 1979b). Laurila uhkasi tällöin, että jos Danileikoa ei voida saada jatkamaan Keski-Suomen konservatoriossa, Jyväskylä lopettaisi neuvostoliittolaisten opettajien käyttämisen kokonaan. Taustalla vaikutti myös neuvostoliittolaisen viulunsoiton opettajan tulon peruuntuminen jo kahtena peräkkäisenä vuotena. (Laurila 1979.) Laurila kuitenkin ilmeisesti antoi periksi nopeasti, sillä 1980-luvun alkuvuosina neuvostoliittolaisten rekrytointi jatkui.

Ongelmia näyttäisi aiheuttaneen myös Afganistanin sodan aiheuttama kylmän sodan kiihtyminen, joka lisäsi turvallisuustoimenpiteitä ja johti ideologisen ilmapiirin uuteen kiristymiseen Neuvostoliitossa. Vuonna 1980 muun muassa Jyväskylän Kesässä mestarikursseja pitänyt Dmitri Baškirov asetettiin vuosia jatkuneeseen matkustuskieltoon sen jälkeen, kun hänen tyttärensä oli emigroitunut länteen. Samalla toisen öljykriisin (1979–1983) aiheuttama inflaatiokierre johti siihen, että Neuvostoliitto uhkasi asettaa opettajiensa hinnat niin korkealle, että niihin oli vaikea enää suostua (Jyväskylän konservatorio, 19.8.1980). Laurila kuitenkin värväsi avukseen suomalaisten poliitikkojen ohella muun muassa Neuvostoliiton suurlähettilään sekä varakulttuuriministerin, joiden avulla palkka saatiin painetuksi hyväksyttävään 3000 markkaan. Palkka oli puolet siitä, mitä Neuvostoliitto alun perin vaati. (Jyväskylän konservatorio, 23.10.1980). Inflaatiokierre oli kuitenkin tosiasia, ja Neuvostoliitosta palkattujen opettajien palkat lopulta nousivat vuoteen 1983 mennessä jo 5000 mk nettona kuukaudessa (Jyväskylän konservatorio, 31.8.1983), mikä ylitti jo reilusti suomalaisen opettajan keskipalkan.

Palkanmaksu Neuvostoliitolle itsessään vaikeutti myös asioita. Tehnoeksport-niminen yritys otti rahat vastaan neljästi vuodessa Suomen Pankin valuuttatilin kautta. Suomen Pankki taas alkoi vaatia koko summaa kerralla maksettavaksi tai vaihtoehtoisesti vakuuksia valuuttatilin yl-

läpitämiseksi. Käytännössä Jyväskylän konservatorion piti hakea kiinnitys omistamaansa kiinteistöön, minkä avulla saatiin tarvittavat vakuudet takaukselle. (Jyväskylän konservatorio, 26.11.1980).

Rekrytointia koskevista lähteistä välittyy vaikutelma, että neuvostoliittolaisia palkattiin vetonauloiksi, koulutukseltaan merkittävästi suomalaisia korkeampitasoisemmiksi opettajiksi ja muualta Itä-Euroopasta haettiin opettajia vain korvaamaan pätevien opettajien puutetta. Käytännössä Neuvostoliiton ulkopuolelta tulevat itäeurooppalaiset saattoivat olla ihan yhtä tasokkaita ja jopa pidetympiä. Odotukset vain neuvostoliittolaisten kohdalla olivat korkealla. Jyväskylässäkin rekrytointia laajennettiin kuitenkin muualle Itä-Eurooppaan, muun muassa Itä-Saksaan, jonne rehtori Laurila teki vuonna 1980 opetusministeriön rahoituksella kaksiviikkoisen matkan perehtyäkseen maan musiikkikasvatusjärjestelmään (Jyväskylän konservatorio, 26.3.1980).

Lukuvuonna 1981–82 Jyväskylän kuudesta ulkomaisesta opettajasta kolme tuli Kiinasta, kaksi Tšekkoslovakiasta ja yksi Neuvostoliitosta. Pyrkimys oli kuitenkin edelleen saada nimenomaan neuvostoliittolaisia opettajia. Seuraavalle lukuvuodelle tähdättiin jopa neljän neuvostoliittolaisen rekrytointeihin. (Jyväskylän konservatorio, 3.12.1981) Lopulta opettajia saatiin kolme. 1980-luvun mittaan neuvostoliittolaisten opettajien palkkaaminen laajeni myös useampiin maamme konservatorioihin.

Sibelius-Akatemian rooli

Maakuntien musiikkiopistot ja konservatoriot olivat huomattavan aktiivisia opettajavaihdon käynnistymisessä. Sibelius-Akatemia sen sijaan näyttäisi lämmenneen Neuvostoliiton tarjoamille mahdollisuuksille hitaammin. Sibelius-Akatemian johtokunnan pöytäkirjoista ja johtajiston kirjeenvaihdosta piirtyy kuva, jossa Neuvostoliitto oli maa muiden joukossa. Rehtori Taneli Kuusiston muistio Suomalais-neuvostoliittolaisen kulttuurivaihtokomitean vuonna 1964 lähettämään kyselyyn osoittaa, ettei Sibelius-Akatemialla ollut yhteyksiä Neuvostoliiton oppilaitoksiin. Muutamat yksittäiset neuvostoliittolaisten vierailut Sibelius-Akatemiaan olivat muiden järjestämiä. Leningradin kanssa oli kyllä vaihdettu nuottiaineistoja sen ehdotuksesta. Myös oppilasryhmiä oli ehtinyt käydä Leningradissa tutustumismatkalla, mutta vaikka Kuusisto viittasi että ”pari Sibelius-Akatemian oppilasta [on] saanut täydentää opintojaan” Leningradissa, tästä ei ole säilynyt tarkempaa tietoa. Muistiossaan Kuusisto kuitenkin esitti, että oppilasvaihtokonsertit, joita Euroopan musiikkikorkea-

koulujen piirissä oli tehty, voitaisiin käynnistää Neuvostoliiton suuntaan. Kuusisto myös osoitti muistiossa maltillista kiinnostusta neuvostoliittolaisten huippujen vierailuihin, vaikka totesikin, että vastavuoroisuus ei tulisi kysymykseen, koska Suomesta puuttuivat vastaavan tasoiset huiput. (Kuusisto 1964).

Suhteet Neuvostoliittoon näyttäisivät varsinkin aluksi toimineen erityisesti yksittäisten henkilöiden kautta. Esimerkiksi sellisti ja musiikkitieteilijä Lev Ginsburg[6] kutsuttiin lyhyelle vierailulle Erkki Raution suosituksesta (Kuusisto 1967a). Ginsburgin kirjeet osoittavat tämän tunteneen myös Sibelius-Akatemian johtokuntaan kuuluneen, Neuvostoliitossa usein vierailleen Erik Tawaststjernan (Kuusisto 1968). Vaikka Neuvostoliitto oli lähellä, Itävalta, Ranska ja jopa Yhdysvallat vaikuttivat luonnollisemmilta yhteistyökumppaneilta. Näissä maissa moni suomalainen oli myös jatkanut musiikinopintojaan. Myös muihin Pohjoismaihin panostettiin erityisen paljon. Musiikkiopistoilla oli huomattavasti vähemmän resursseja, eikä laaja kansainvälinen orientoituminen ollut niille samalla tavoin mahdollista. Yhteistyö Itä-Euroopan suuntaan vaati vähemmän rahaa, mutta antoi toisaalta parhaassa tapauksessa vastineeksi erittäin korkeatasoisia opettajia.

Sibelius-Akatemiassakaan ei silti pysytty täysin välinpitämättöminä Neuvostoliiton suhteen. Itse asiassa Sibelius-Akatemian suhteet Leningradin konservatorioon olivat syntyneet jo 1950-luvun lopulla. Sopimus vain unohdettiin, eikä sitä käytännössä hyödynnetty kymmeneen vuoteen, ennen kuin Leningradista käsin muistutettiin asiasta. Kuusiston johtajakaudella (1959–1971) yhteistyötä Neuvostoliiton suuntaan viriteltiin, mutta toiminta jäi melko pienimuotoiseksi. 1960-luvun mittaan käytiin keskustelua erityisesti Leningradin konservatorion kanssa ja järjestettiin molemminpuolisia tutustumismatkoja. Kiinnostusta Neuvostoliittoon tuntui olevan enemmän suomalaisilla opiskelijoilla kuin opettajistolla. Ensimmäiset molemminpuoliset konserttivierailut 1960-luvun jälkipuoliskolla kuitenkin käynnistivät yhteistyön.

Sibelius-Akatemia teki yhteistyötä nimenomaan Leningradin kanssa. Ginsburgin yksittäiseksi jäänyttä vierailua lukuun ottamatta ensimmäiset merkit Moskovan kanssa tehdystä yhteistyöstä löytyvät syksyltä 1977, jolloin rehtori Veikko Helasvuo teki vierailun Moskovan konservatorioon ja kutsui sen jälkeen sieltä opiskelijaryhmän samankaltaiseen konserttivaihtoon kuin mitä siihen mennessä oli ehditty jo 10 vuoden ajan tehdä

6 Lev Ginsburg (1907–1981) menee helposti sekaisin maanmiehensä kapellimestari, pianisti ja musiikkitieteilijä Leo Ginzburgin (1901–1979) kanssa,

Leningradin kanssa (Helasvuo 1978). Leningradin aloitteellisuus selittyy sillä tosiseikalla, että Moskovalla oli etusija kansainvälisissä suhteissa. Leningradin korkea taiteellinen taso ei ollut riittävä tekijä, vaan Moskova tuli aina ensin. Leningradista käsin jouduttiinkin tekemään usein paljon enemmän työtä kansainvälisten suhteiden solmimiseksi. Moskovan konservatoriolla riitti yhteyksiä, mutta Leningradille Sibelius-Akatemia oli arvokas yhteistyökumppani.

Kesäkuussa 1966 Sibelius-Akatemia organisoi ensimmäisen oppilaskonsertin Leningradiin, jonne vietiin neljä opiskelijaa ja yksi opettaja viikoksi (Kuusisto 1966).[7] Kulttuurivaihtokomitea myönsi Sibelius-Akatemialle avustuksen vierailun toteuttamiseen, ja vastavuoroinen vierailu Leningradista aikataulutettiin kevääksi 1967 (Rönkä 1966). Nämä vaihtovierailut olivat saaneet vauhtia Neuvostoliiton kahden kulttuurivaihdosta vastaavan korkean virkamiehen vierailusta Suomessa keväällä 1966. Sen yhteydessä vierailujen käynnistämistä ehdotettiin (Kuusisto 1967b).

Leningradilaisten ensimmäinen vierailu Sibelius-Akatemiaan toteutui keväällä 1967 (Teerisuo 1967). Vierailuun valmistauduttiin huolella. Ryhmän johtajana toimi konservatorion vararehtori Flavii Sokolov, joka tuli jatkossakin hoitamaan ison osan yhteydenpidosta Kuusiston ja sittemmin Helasvuon kanssa (Sokolov 1966). Leningradilaisten vierailu nostettiin esille tuoreeltaan keskeisessä neuvostoliittolaisessa kulttuurijulkaisussa Sovetskaja Kulturassa (”Posly Leningrada” 16.2.1967). Vaikka artikkeli oli lyhyt, se osoittaa yhteyksillä olleen merkitystä. Konserttivierailuja jatkettiin tulevina vuosina, aina muutaman vuoden välein. Niiden toteutumista helpotti, että ne otettiin mukaan kulttuurivaihtokomitean toimintasuunnitelmaan ja rahoitus niihin saatiin erikseen valtiolta (Kulttuurivaihtokomitean toimintaohjelma 1967).

Sibelius-Akatemian historiikeissa neuvostoliittolaisia vierailuja tai vaihtovierailuja Neuvostoliittoon ei mainita. 1970-luvun puolella yhteydet näyttäisivät kuitenkin jossain määrin kasvaneen, vaikka pääasiallisena suuntana pysyivätkin Pohjoismaat sekä Keski- ja Länsi-Eurooppa. Kiinnostus Neuvostoliiton koulutusjärjestelmää kohtaan oli kuitenkin suurta, myös musiikin alalla. Esimerkiksi Ellen Urho, musiikkikasvattaja ja Sibelius-Akatemian tuleva rehtori teki useampia vierailuja Neuvostoliittoon tutustuakseen maan musiikkikasvatukseen (Porkkala 1973) ja kirjoitti näistä vierailuista muun muassa *Rondossa*. Opiskelijoita Neuvostoliitosta ei Sibelius-Akatemiaan juuri tullut, mutta opettajavierailut käynnistyivät vähitellen. 1970-luvun alussa

7 Nimilista ei valitettavasti ole mukana muuten runsaassa konservatorioiden välisessä kirjeenvaihdossa.

aiemmin mainittu Lev Ginsburg teki opetusvierailun, kuten myös Leningradin filharmonian kapellimestari Arvid Jansons. Erityisesti jälkimmäinen vierailikin sittemmin Suomessa hyvin tiheään.

Maj Lind -kilpailuista muodostui myös yksi foorumi, jolla neuvostoliittolaisia nähtiin tuomareina säännöllisesti. Esimerkiksi vuodelle 1976 haviteltiin professori Jakov Flieriä Moskovasta (Helasvuo 1975). Vuoden 1979 kilpailuja tuomaroimassa oli puolestaan Dmitri Baškirov.

Selkeimmin Neuvostoliiton vaikutus Sibelius-Akatemiaan näkyi opiskelijoiden myötä. Maakuntien opistoista ja konservatorioista alkoi saapua neuvostoliittolaisten opettajien opissa olleita nuoria kasvavassa määrin. Myös Sibelius-Akatemian omia opiskelijoita hakeutui vaihtoon ja jatkokoulutukseen Neuvostoliittoon vuodesta 1968 alkaen.

Moskovaan!

Sibelius-Akatemian ja Leningradin konservatorion välinen konserttivaihto toimi opiskelijavaihtoa edistävänä tekijänä. Sibelius-Akatemian osalta sopimusmahdollisuuksia tiedusteltiin 1960-luvulla Leningradin lisäksi Tallinnan suuntaan (Dejev 1965). Tallinna kuitenkin pysyi pitkään saavuttamattomana virallisissa sopimuksissa, ja Leningradinkin osalta meni useampi vuosi ennen kuin ensimmäinen Sibelius-Akatemian opiskelija saatiin lähtemään. Oppilaitosten väliset konsertit sekä Sibelius-Akatemian oppilaskunnan tutustumismatka Leningradiin helpottivat asiaa. Syksyllä 1968 Leningradissa aloitti vuoden mittaisen vaihdon pianisti Margit Rahkonen, joka oli jo edellisenä talvena ollut mukana Sibelius-Akatemian konserttivierailulla. Seuraavana vuonna (1969) Leningradiin suuntasi Tarja Penttinen, joka oli ollut samaisella konserttivierailulla siellä Rahkosen kanssa. Tämän kevään 1968 konserttivierailun jälkeen Leningradiin oli jäänyt kuukauden ajaksi myös piano-opettajana toiminut Maija Helasvuo tutustuakseen Leningradin konservatorioon (Kuusisto 1969).

Sibelius-stipendiksi kutsuttu Neuvostoliiton valtion apuraha suomalaisille musiikinopiskelijoille Leningradin konservatorioon oli ollut olemassa jo 1950-luvun lopulta lähtien. Käytännössä se oli kuitenkin unohdettu, eikä sitä mahdollisuutena mitenkään markkinoitu. Leningradin konservatorion vararehtori Sokolovin (1968) mukaan vain yksi suomalainen oli käyttänyt stipendiä vuonna 1958.[8] Vuodesta 1968 lähtien vierailut kui-

8 Vaikka kourallinen suomalaisia opiskelikin Moskovassa ja Leningradissa kyseisenä vuonna, en ole kapellimestari Onni Keloa lukuun ottamatta löytänyt heistä tietoa. Ks. esim. Mikkonen 2019, 179-186.

tenkin jatkuivat käytännössä keskeytyksettä läpi neuvostoajan, ja vuonna 1969 ne otettiin osaksi valtioiden välistä vaihtosopimusta. Suomalaisia oli opiskellut Neuvostoliitossa jo 1950-luvulla, kuten sellisti Seppo Laamanen ja kapellimestari Onni Kelo. Kyse oli kuitenkin itsenäisesti opiskelupaikan hakeneista, ilman että takana oli valtioiden tai oppilaitosten välisiä sopimuksia.

Neuvostoliitto oli reagoinut suomalaisten musiikinopiskelijoiden osoittamaan kiinnostukseen jo ennen vuoden 1969 sopimusta. Keväällä 1965 Neuvostoliitosta esitettiin Suomelle, että Leningradiin voisi tulla opiskelemaan vuosittain 3–5 suomalaista lahjakasta musiikinopiskelijaa sekä 1–2 opettajaa jatkokoulutukseen (Neuvostoliiton kulttuuriministeriö 1965). Tämä ehdotus yhdistettiin vuonna 1969 osaksi laajempaa Suomen ja Neuvostoliiton välistä korkeakoulusopimusta. Sopimuksen osana Suomi sai mahdollisuuden lähettää viisi taidealojen opiskelijaa Neuvostoliittoon vuoden mittaisiin opintoihin kerrallaan, ja näistä yksi paikka oli varattu Sibelius-Akatemian opiskelijalle Leningradin konservatorioon (Suomen ja NL:n välinen korkeakoulusopimus 1969). Useimmiten lähtijät olivat muusikoita, mukana oli myös tanssijoita. Muiden alojen opiskelijoita oli suunnilleen yksi vuodessa. Sopimus uusittiin säännöllisesti ja sen kautta joko Leningradiin tai Moskovaan pääsivät opiskelemaan muun muassa Eero Heinonen, Raimo Sariola, Matti Raekallio, Maarit Rajamäki, Jouko Heikkilä, sekä monet muut kansainvälisen tason muusikot.

Hakeneiden musiikinopiskelijoiden tasosta pyydettiin lausunto Sibelius-Akatemialta, vaikka sille oli varattu paikoista vain yksi (Posti 1971). Esimerkiksi vuonna 1971 stipendiä haki yhdeksän muusikkoa. Kysyntää siis oli huomattavasti enemmän kuin paikkoja. Tilanne näyttäisi lausuntopyyntöjen perusteella jatkuneen samankaltaisena läpi 1970-luvun. Lisäksi osa hakeutui opiskelemaan ilman stipendiä, omalla kustannuksellaan.

Neuvostoliittoon opiskelemaan houkuttelivat useat tekijät, tärkeimpänä ehkä opettajien korkea taso. Neuvostoliittolaisia muusikoita oli vieraillut Suomessa runsaasti, ja heidän esiintymisillään saattoi olla jopa käänteentekevä vaikutus (Raekallio 2021; Lagerspetz 2021). Osa lähtijöistä oli saanut opetusta maan opettajilta Suomessa ja halusi jatkaa opintojaan heidän johdollaan (Heinonen 2021). Kokemukset Neuvostoliitosta vaihtelivat. Useimmat ovat katsoneet saamansa opetuksen olleen erinomaista, jopa mullistavaa heidän uransa kannalta. Sen sijaan osa koki elinolosuhteet raskaiksi. Erityisesti ne, jotka olivat jo vähän vanhempia tai opiskelleet aiemmin muualla ulkomailla, kokivat olosuhteet Neuvostoliitossa raskaimmin. Nuoremmat näyttäisivät sopeutuneen paremmin. Itse opetuksesta vain harvalla on negatiivista sanottavaa, ja yleensä valitukset koh-

distuvat opettajien persoonaan ja heidän toimintaansa. Opetuksen tasoa Neuvostoliitossa opiskelleet ovat yleensä pitäneet erinomaisena.

Instrumenttiopettajia kävi Neuvostoliitossa vähemmän. Virta kulki selkeästi Neuvostoliitosta Suomeen, kun taas opiskelijoiden kohdalla päinvastoin Suomesta Neuvostoliittoon. Sibelius-Akatemian ulkopuolella muutamat musiikkioppilaitosten johtajat osoittivat kiinnostusta kehittää musiikkioppilaitosjärjestelmää Neuvostoliiton esimerkkien pohjalta. Juhani Laurila piti Suomen musiikkioppilaitosten syyspäivillä Helsingissä 1977 esitelmän, jossa hän useaan otteeseen viittasi Neuvostoliiton soitonopettajien oikeuteen jatkokouluttautua. Suomessa musiikkiopistojen opettajilla oli Neuvostoliittoa suurempi opetusvelvollisuus ja heikommat resurssit ammattataitonsa kehittämiseen. Laurila (1978) kävi esitelmässään yksityiskohtaisesti läpi Neuvostoliiton järjestelmää ja haki mallia siihen, miten Suomessa asiat voitaisiin järjestää. Laurila oli useaan otteeseen vieraillut Neuvostoliitossa ja rekrytoinut useita neuvostoliittolaisia Keski-Suomen konservatorion palvelukseen. Laurilan ohella myös useat muut musiikkioppilaitosten johtajat ja opettajat tekivät tutustumismatkoja Neuvostoliittoon.

Rajoitukset

Neuvostoliiton vaikutusta suomalaiseen musiikkikoulutukseen rajoittivat merkittävästi maan byrokratia ja matkustusrajoitukset. Esimerkiksi katkokset opettajapesteissä erityisesti aluksi haittasivat vierailevien opettajien toimintaa, joka usein järjestyi vain vuodeksi kerrallaan. Varhain neuvostoliittolaisen opettajan rekrytoinut Joensuun musiikkiopisto joutui pettymään, kun lukuvuodeksi 1969–1970 ei saatu opettajaa Neuvostoliitosta ollenkaan.[9] Tyypillisesti asiat hoituivat siellä päässä aina viime tingassa, ja suomalaisten oli vain tyytyminen siihen, että asiat ratkesivat meikäläisittäin jälkikäteen, jos silloinkaan.

Jo aiemmin oli käynyt selväksi, että opettajien saaminen Neuvostoliitosta oli helposti ”ota tai jätä” -tyyppinen järjestely. Jos musiikkioppilaitos oli tyytyväinen saamaansa opettajaan, he saattoivat pyytää Neuvostoliittoa jatkamaan tämän sopimusta. Jos opettaja taas ei täyttänyt odotuksia, hänen tilalleen saattoi anoa jotain toista. Kummassakin tapauksessa Neuvostoliiton viranomaiset saattoivat päätyä vaihtamaan opettajaa, tai op-

9 Eero Salmi kulttuuriministeriön Pankovalle, 30.6.1969. KA, SNS, Kansio 85 / Kirjeet Neuvostoliittoon / Virastot ja yhteisöt (1945–1970)

pilaitos saattoi jäädä kokonaan ilman opettajaa, jos asiat Neuvostoliiton päässä eivät menneet toivotulla tavalla. Esimerkiksi kun pianisti Aldona Radvilaite kutsuttiin Jyväskylästä takaisin Neuvostoliittoon, Laurila pyysi tilalle pianisti Vladimir Kazatkinia, joka oli Petroskoin konservatorion rehtori. Hän oli vieraillut sekä Sibelius-Akatemiassa että Jyväskylässä. Kazatkin oli myös ilmaissut suostumuksensa – neuvostoviranomaiset kuitenkin sanoivat ei (Laurila 1976). Petroskoi ja Tallinna, jotka usein kielen osaamisen näkökulmasta olisivat voineet tarjota päteviä opettajia, olivat turvallisuusviranomaisten näkökulmasta ongelmallisia. Opettajia lähetettiin mieluiten Moskovasta, joskus myös Leningradista tai Kiovasta, harvemmin muista kaupungeista ystävyyskaupunkeja lukuun ottamatta.

Myös niiden osalta, jotka olisivat halunneet lähteä jatkamaan opintojaan Moskovaan, oli ilmeisiä rajoituksia. Vaikka esimerkiksi Dmitri Baškirov antoi mielellään suosituksia parhaina pitämilleen opiskelijoille saapua jatkamaan opintojaan Moskovaan, asiat eivät aina olleet niin yksinkertaisia. Neuvostoliitossa katsottiin, etteivät oppilaat saaneet olla mielellään liian nuoria eivätkä liioin vanhoja. Esimerkiksi Maarit ja Päivyt Rajamäki hakivat Neuvostoliittoon vuosittain vuodesta 1971 alkaen, mutta heidät katsottiin liian nuoriksi (Helasvuo 1977; Kuusisto 1971). Sibelius-Akatemian tasoarvioinnissa heidät nostettiin stipendin ansaitsevien joukkoon.

Rajamäkien vanhemmat, Pauliina ja Yrjö kirjoittivat viiden vuoden turhan hakemisen jälkeen suoraan opetusministereinä toimineille Paavo Väyryselle ja Kalevi Kivistölle pitkän muistion tyttäriensä viuluopinnoista. Muistiossa todettiin, että 17 vuoden ikäraja, joka stipendeille Neuvostoliittoon oli asetettu, oli sekä neuvostoliittolaisten että suomalaisten asiantuntijoiden mielestä liian korkea. Muistiossa viitattiin sekä Igor Bezrodnyn että Joonas Kokkosen lausuntoihin. Kummankin mielestä musiikkilahjakkuudet aloittivat opintonsa Suomessa liian myöhään. Erityisesti Rajamäet toivoivat, että koska Pogoževa, jolla tyttäret olivat aloittaneet tämän opettaessa Oulussa, ei voinut enää tulla Suomeen, nuoret voisivat päästä tämän oppiin Neuvostoliittoon. Vuoden 1969 jälkeen Pogoževa oli opettanut heitä säännöllisesti kesäleireillä sekä ohjannut kirjeitse. Muistion mukaan Pogoževa valmisti tyttäriä vuoden 1980 Sibelius-viulukilpailuihin. Lopuksi muistiossa todettiin ennustuksellisesti ”tulipa heistä esiintyviä taiteilijoita tai ei, joka tapauksessa he myöhemmässä vaiheessa voisivat antaa panoksensa kuuluisan venäläisen viulukoulun opetuksen tuomisessa maamme tulevia viulisteja hyödyttämään.” (Rajamäki 1976.) Erityisesti Päivyt Meller on myöhemmin vahvasti vienyt eteenpäin viuluopetusta Pogoževan oppien mukaisesti.

Rajamäet olivat saaneet Oulun läänin maaherran keskustelemaan asiasta presidentti Kekkosen kanssa, joka oli rohkaissut yrittämään vielä ”maaherrakanavaa” pitkin ja vaikuttamaan korkean tason neuvostoliittolaisiin poliitikoihin. Kirjeen jälkeen Neuvostoliittoinstituutti pyrki vielä tekemään erillissopimuksen Neuvostoliiton kulttuuriministeriön kanssa saadakseen Päivyt ja Maarit Rajamäelle erillisen sopimuksen opiskeluun (Melanko 1976). Neuvostoliitto ei kuitenkaan ilmeisesti ollut halukas ottamaan suomalaisia muuten kuin korkeimman konservatoriotason opiskeluun – alkeis- ja keskitaso pysyivät suljettuina. Maarit Rajamäki kuitenkin pääsi lopulta Leningradiin syksyllä 1977.

Opiskelupaikan saaminen Neuvostoliitosta saattoi olla kiven takana. Matti Raekallio pyrki opiskelemaan Neuvostoliittoon jo 1971, mutta hänen hakemuksensa juuttui paikalliseen ministeriöön, eikä opiskelupaikka järjestynyt Baškirovin yrityksistä huolimatta. Niinpä Raekallio lähti opiskelemaan Lontooseen. (Raekallio 2021.) Neuvostoliiton byrokratia vaati oman aikansa, eikä sen nopeuttamiseksi ollut paljoakaan tehtävissä. Vaikka Neuvostoliitossa oli selkeästi kiinnostusta kasvattaa omaa vaikutusta ulkomailla myös musiikkikoulutuksen alueella, byrokratia ja turvallisuusnäkökohdat rajoittivat toiminnan laajuutta Suomessa. Neuvostoliiton vieraampi kulttuuri ja opiskelupaikan saamisen haasteet ohjasivat osaltaan suomalaisia opiskelemaan muihin länsimaihin, vaikka opiskelu niissä olikin kalliimpaa.

Lopuksi

Neuvostoliiton vaikutus ei jäänyt vain neuvostoaikaan, vaikka tilanne muuttuikin 1980-luvun puolivälin jälkeen merkittävästi. Järjestelmän romahduksen jälkeen neuvostoliittolaisia opettajia hakeutui työn perässä Suomeen. Tämä oli toki yhteinen piirre muun Euroopan kanssa opettajien paetessa levottomia oloja, palkanmaksun keskeytyksiä ja yleisesti 1990-luvun mukanaan tuomia levottomuuksia eri puolille Eurooppaa, jossa heille oli tarjolla opetustyötä. Suomi ei ollut välttämättä listan kärjessä houkuttelevuuden osalta, mutta ne, joilla oli ennestään suhteita Suomeen, etsiytyivät kontaktiensa avulla suomalaisiin oppilaitoksiin. Esimerkiksi Jyväskylän Kesässä lukuisia mestarikursseja pitäneet Dmitri Baškirov[10] ja Igor Bezrodny hakeutuivat Sibelius-Akatemiaan. Kolme vuotta

10 Baškirov tosin vain vuodeksi, 50 % sopimuksella. Hän jatkoi Espanjaan, joskin kävi pitämässä joitakin mestarikursseja myös Sibelius-Akatemiassa.

Jyväskylässä 1970-luvulla opettanut German Danileiko palasi Jyväskylään tehden pitkän uran lehtorina. Zoja Istomina (ent. Kupina), joka oli opettanut 1970-luvulla kaksi vuotta Kuopiossa, palasi 1990 opettaen lisäksi useina kesinä muun muassa Kuhmossa. Naapurimaan romahduksen jälkeen Suomeen siirtyneet kuitenkin toimivat opettajina muiden rinnalla. Oman maamme musiikkikoulutuksen taso oli kuluneina vuosikymmeninä noussut merkittävästi. Myös musiikin estetiikassa tapahtuneilla muutoksilla oli merkitystä. Kasvava kiinnostus historiallisiin esityskäytäntöihin, pehmeämpiin pedagogisiin käytänteisiin ja luovuuden korostamiseen saivat neuvostoliittolaiset käytännöt näyttämään osin vanhentuneilta.

Neuvostoliiton vaikutus suomalaiseen musiikkielämään on yleensä hahmotettu yksittäisten pedagogien ja muusikoiden kautta. Naapurimaasta puhuttaessa on huomattava kuitenkin valtion aivan keskeinen rooli. Yksikään muusikko ei lähtenyt konsertoimaan länteen – tai opettamaan Suomeen – ilman, että Neuvostoliiton virkamiehet ja turvallisuusviranomaiset olivat käsitelleet asian huolellisesti. Ulkomaiden kanssa tapahtuvalle yhteistyölle oli aina oltava ideologiset ja poliittiset perustelut. Suomen tapauksessa nämä asiat olivat sopivassa balanssissa. Neuvostoliitto katsoi hyödylliseksi tukea suomalaisen musiikkielämän kehittymistä. Tämä oli yksi yritys estää Suomea liukumasta kulttuurisesti kohti länttä. Samalla opettajien lähettäminen oli keino hankkia ulkomaan valuuttaa, jolla puolestaan pystyttiin hankkimaan ulkomaista tietotaitoa ja teknologiaa. Vaikka monesta muusta länsimaasta rahaa olisi voinut saada enemmän, myös riskit olisivat olleet suurempia.

Suomalaisten opiskelijoiden tukeminen ottamalla heitä stipendiaateiksi maahan palveli samoja tavoitteita kuin opettajien lähettäminen Suomeen. Neuvostoliitto ei hyötynyt siitä rahallisesti, mutta toisaalta kustannuksetkaan eivät olleet sen näkökulmasta korkeita. Maa koulutti valmiiksi suuria määriä korkeatasoisia muusikoita, ja suomalaiset tulivat mukaan tähän samaan järjestelmään. Nykyisenkaltainen kustannustehokkuus, jossa opiskelun hinta laskettaisiin tarkkaan, ei kuulunut tuohon aikaan.

Neuvostoliiton suora vaikutus suomalaiseen musiikinopetukseen jäi kuitenkin siinä mielessä tyngäksi, että musiikinopettajia lähetettiin vain rajallisesti. Toiminta ei ollut kovinkaan systemaattista, vaan perustui ensisijaisesti suomalaisten pyyntöihin, joihin vähitellen annettiin myöntäviä vastauksia. Sama pätee suomalaisten pyrkimyksiin perehtyä neuvostoliittolaiseen musiikkikoulutukseen 1970-luvulla. Suomalaisilla toimijoilla näyttäisi olleen halua laajempaankin yhteistyöhön ja neuvostoliittolaisten mallien omaksumiseen. Neuvostoliitto puolestaan näyttäisi toimineen ris-

tiriitaisesti toisaalta lähettäen opettajia, mutta samalla rajoittaen näiden opetusvuosia Suomessa ja ottaen rajallisen määrän suomalaisia opiskelemaan Neuvostoliittoon. Myös yhteistyötä oppilaitosten välillä ruokittiin rajallisesti.

On myös tärkeää huomata, että vaikka Neuvostoliitosta haettiin esimerkkiä suomalaisen musiikkikoulutuksen uudistamiseen, monet piirteet koettiin vieraina ja suomalainen järjestelmä kehittyi omaan suuntaansa. Esimerkiksi tiukkaa kuria, systemaattista vuosikurssijärjestelmää tai jatkuvia kilpailuja ei tänne omaksuttu. Neuvostoliitossa keskeistä roolia näytellyt, sisäoppilaitoksena toiminut keskusmusiikkikoulu, johon haalittiin lahjakkuuksia ympäri Neuvostoliittoa, koettiin meillä vieraaksi. Kulttuurierot olivatkin huomattavia. Sen sijaan Neuvostoliitosta opittiin, että esimerkiksi pianon- ja viulunsoitossa järjestelmällinen opiskelu täytyy aloittaa hyvin aikaisin, jos tavoitteena on yltää ammatilliselle huipputasolle. Neuvostoliiton positiivinen vaikutus näkyikin ehkä parhaiten juuri niille, jotka tähtäsivät alan huipulle. Järjestelmällistä opiskelua aikaistettiin, mikä auttoi nuoria suomalaisia muusikoita pääsemään kansainvälisesti arvostettujen huippuopettajien oppiin.

Arkistot

Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv literatury i iskusstva (RGALI)

- Ministerstvo kultury SSSR (Neuvostoliiton kulttuuriministeriön kokoelma)

Kansallisarkisto (KA)

- Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkisto
- Jyväskylän Kesän arkisto
- Jyväskylän konservatorion arkisto
- Neuvostoliittoinstituutin arkisto

Taideyliopiston arkisto (TayA)

- Sibelius-Akatemian arkisto

Lähdeluettelo

Ahonen, Maija-Liisa. 2004. *Viisi vuosikymmentä musiikin opetusta.* Kuopion konservatorio 1954–2004. Kuopio.

Dejev. 1965. Pismo Deeva Kalininu, 20.1.1965. RGALI f. 2329, op. 9, d. 1060, l. 9.

Djužev. 1975. Pismo Djuževa Salmi, 18.3.1975. SNS:n arkisto, kansio 76 (Kirjeenvaihto, muut yhteisöt (1971–1976)). Kansallisarkisto (KA).

Dјužev. 1976. Pismo Dјuževa Melanko, 16.6.1976. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). Kirjeenvaihto.

Esiintymissopimus. 1967. Sopimus SNS:n ja Goskontsertin välillä, 24.5.1967. SNS:n arkisto, kansio 252 (Vastaanotetut vieraat 1964–69). KA.

Gorlinski, I. 1963. Pismo Gorlinskogo Supaginu, 17.12.1963. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 37.

Harjunmaa, Sirkka 1967. Sirkka Harjunmaan apuraha-anomus 5.4.1967. Sibelius-Akatemian arkisto (SibAA) (johtokunnan pöytäkirjat). Taideyliopiston arkisto (TaYA).

Heinonen, Eero. 2021.Haastattelu etäyhteydellä kirjoittajan kanssa, 31.3.2021. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Helasvuo, Veikko. 1975. Helasvuon kirje Neuvostoliittoinstituutille, 15.12.1975. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Helasvuo, Veikko. 1977. Helasvuon kirje Neuvostoliittoinstituutille, 17.2.1977. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Helasvuo, Veikko. 1978. Pismo Helasvuo Min. Kult. SSSRu, kevät 1978. SibAA 0/125 (opiskelijavaihtotoiminnan kirjeenvaihto). TaYA.

Huuhka, Kosti. 1975. Huuhkan kirje opetusministeriölle, 11.11.1975. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Häyrynen, Antti. 2008. *Taidetta tulosvastuulla. Lahden konservatorion tie Viipurista Lahteen*. Lahti.

Jaakkola, Inkeri. 2021. Pertti Sutinen suomalaisen viulunsoiton kehittäjänä. *Musiikki* 51 (1), 132–149.

Jakkula, Virva. 2002. *Oulun konservatorio 1952–2002*. Oulu: Kaleva.

Jyväskylän Kesän ohjelma 1967. Jyväskylän Kesän ohjelmavihkot. Jyväskylän Kesän arkisto (ohjelmia (1965-67) Dc : 1).

Jyväskylän konservatorio. Johtokunnan pöytäkirjat. Jyväskylän konservatorion arkisto. KA.

Karjalainen, Pentti. 1975. Karjalaisen kirje Neuvostoliittoinstituutille, 3.10.1975. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Kelo, Onni. 1967. Onni Kelon kirje SNS:lle, 8.6.1967. SNS:n arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Kelo, Onni. 2011. Haastattelu kasvokkain kirjoittajan kanssa, 22.12.2011. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Krohn, Felix. 1963. Pismo Feliksa Kruuna posolstvu SSSR v Finljandii, [n.d.]. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 31.

Kuha, Jukka. 2017. *Suomen musiikkioppilaitoshistoriaa. Toiminta ulkomaisten esikuvien pohjalta vuoteen 1969*. Helsinki: väitöskirja.

Kulttuurivaihtokomitean pöytäkirja. 1967. Suomen ja Neuvostoliiton välisen kulttuurivaihtokomitean pöytäkirja, 4.12.1967. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Pöytäkirjat). KA.

Kulttuurivaihtokomitean toimintaohjelma. 1967. Suomen ja Neuvostoliiton välisen kulttuurivaihtokomitean toimintaohjelma ja rahoitussuunnitelma, 1967. SNS: arkisto, kansio 365 (muut). KA.

Kuusisto, Taneli. 1964. Kuusiston muistio, 30.11.1964. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Kuusisto, Taneli. 1966. Kuusiston kirje Suomen ja NL:n kulttuurivaihtokomitealle, 11.6.1966. SibAA 0/62, Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon

Kuusisto, Taneli. 1967. Brief von Kuusisto an Ginzburg, 21.10.1967. SibAA 0/47 (Ulkomaiset esitelmöitsijät). TaYA.

Kuusisto, Taneli. 1967b. Kuusiston kirje Opetusministeriön kansainvälisten asioiden osastolle, 14.1.1967. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Kuusisto, Taneli. 1968. Pismo Kuusisto min. kult. SSSRu, 12.12.1968. SibAA 0/47 (Ulkomaiset esitelmöitsijät). TaYA.

Kuusisto, Taneli. 1969. Pismo Kuusisto Pankovu, 13.1.1969. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Kuusisto, Taneli. 1971. Kuusiston kirje Neuvostoliittoinstituutille, 29.1.1971. SibAA 0/56 (Ulkomaiset lähetystöt). TaYA.

Kuusisto, Alina. 2018. *Musiikin virrassa. Joensuun konservatorio 1968–2018.* Joensuu.

Kuznetsov, Jevgeni. 1964. Pismo Kuznetsova Pesljaku, 11.1.1964. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 40.

Lagerspetz, Juhani. 2021. Haastattelu etäyhteydellä kirjoittajan kanssa, 15.6.2021. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Laurila, Juhani 1976. Laurilan kirje Melankolle 17.11.1976. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Laurila, Juhani. 1977. Pismo Laurila Pankovu, 12.4.1977. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Laurila, Juhani. 1978. Juhani Laurilan esitelmä SMOL:n syyspäivillä. *Rondo* 1/1978, 50–52.

Laurila, Juhani. 1979. Kirje Melankolle, 3.9.1979. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Kulttuurikirjeenvaihto). KA.

Laurila, Juhani. 1983. Kutsuvieraslista Jyväskylän konservatorion uuden rakennuksen avajaisiin. Jyväskylän konservatorion arkisto. KA.

Laurila, Juhani. 2000. *Keski-Suomen konservatorio 1948–1999.* Jyväskylä: Keski-Suomen konservatorion säätiö.

Lubotski, Mark. 1964. Lubotskin kirje Ilkka Oramolle, 20.11.1964. SNS:n arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Lääperi, Alpo. 1968. Lääperin kirje NL:n kulttuuriministeriölle 20.1.1968. SNS:n arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Melanko, Valdemar. 1976. Melankon lausuntopyyntö opetusministeriölle, 5.3.1976. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto).

Melanko, Valdemar. 1978. Melankon kirje suomalaisille musiikkioppilaitoksille, 3.11.1978. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Melanko, Valdemar. 1979. Pismo Melanko Min. Kult. SSSRu, 4.1.1979. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Mikkonen, Simo. 2019. *"Te olette valloittaneet meidät!" Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944-1960*. Helsinki: SKS.

Mikkonen, Simo & Okko, Antti. 2022. Overcoming a Cold War Mindset: Encounters with Soviet Musical Expertise in a Finnish Town. Forthcoming in *Journal of Cold War Studies* vol. 24 (2), 2022.

Neuvostoliiton kulttuuriministeriö. 1965. Predlozhenija Min. Kult. SSSR v svjazi s rekomendatsijami po kul'turnomu obmenu mezhdu SSSR i Finl'jandiei, 25.3.1965. RGALI f. 2329, op. 9, d. 1060, ll. 18–21.

Palas, Rainer. 1971. Palvelukseen halutaan. *Rondo* 5/1971, 15, 19–20.

Palola, Elias. 1971. Kirje SNS:lle, 10.8.1971. SNS:n arkisto, kansio 76 (Kirjeenvaihto, Muut yhteisöt). KA.

Palola, Elias. 1977. Pismo Palola Min. kult. SSSRu, 7.2.1977. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Porkkala, Christina. 1973. Porkkalan kirje Filip Bondarenkolle, 11.4.1973. SNS: arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Posti, Lauri. 1971. Lauri Postin kirje Sibelius-Akatemialle, 22.2.1971. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Raekallio, Matti. 2021. Haastattelu etäyhteydellä kirjoittajan kanssa, 9.4.2021. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Rajamäki, Pauliina & Yrjö. 1976. Rajamäkien kirje Opetusministereille, 22.2.1976. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Rönkä Tuula. 1966. Rönkän kirje Kuusistolle, 4.8.1966. SibAA 0/462 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Sariola, Aarne. 1977. Aarne Sariolan kirje Neuvostoliittoinstituutille, 28.11.1977. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Sarvela, Heikki. 1969. Limingan musiikkiyhdistyksen kirje NL:n kulttuuriministeriille, 27.4.1969. SNS:n arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Sarvela, Heikki. 1975. Sarvelan kirje NL:n kulttuuriministeriölle, 6.10.1975. SNS:n arkisto, kansio 76 (Kirjeenvaihto, muut yhteisöt). KA.

Sokolov, Flavii. 1966. Pismo Sokolova Kuusisto, joulukuu 1966. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Sokolov, Flavii. 1968. Pismo Sokolova Helasvuo, [ennen 19.1.1969]. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Suomen ja NL:n välinen korkeakoulusopimus. 1969. Pöytäkirja Suomen ja NL:n välisestä yhteistyöstä korkeakoulujen opettajien, opiskelijoiden sekä asiantuntijoiden ja tutkijoiden vaihdosta vuosina 1969–1973, 30.5.1969. SNS:n arkisto, kansio 398 (Kulttuurivaihto). KA.

Supagin, Leonti. 1963. Pismo Supagina Gorlinskomu, [ennen 2.1.1964]. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 38.

Supagin, Leonti. 1964. Pismo Supagina Gorlinskomu, 10.1.1964. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 39.

Teerisuo, Timo. 1967. Teerisuon kirje Laineelle, 30.1.1967. SibAA 0/62 (Kirjeenvaihtoa Neuvostoliittoon). TaYA.

Tolsa, Samuli. 1967. Samuli Tolsan kirje Eero Salmelle 9.6.1967. SNS:n arkisto, kansio 85 (Kirjeet Neuvostoliittoon). KA.

Uusman, Paul. 1963. Pismo P. Uusmana Kuznetsovu (zam. kult. min. SSSR), 27.9.1963. RGALI f. 2329, op. 26, d. 222, l. 34.

Žiltsov. 1979a. Pismo Žiltsova Melanko, 20.3.1979. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.

Žiltsov. 1979b. Pismo Žiltsova Melanko 7.10.1979. Neuvostoliittoinstituutin arkisto (Stipendiaatteihin liittyvä kirjeenvaihto). KA.